

УДК 342.9+355.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.16>

НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ ТА ВОЛОНТЕРСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Бондар В.П.,*ад'юнкт науково-організаційного відділу**Військового інституту,**Київський національний університет**імені Тараса Шевченка*

ORCID: 0000-0002-9415-5024

Бондар В.П. Напрями взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями в умовах правового режиму воєнного стану.

У статті визначено важливість цивільно-військової взаємодії під час правового режиму воєнного стану. Виокремлено та охарактеризовано наступні напрями взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями: взаємодія у сфері евакуації цивільного населення, у сфері репатріації тіл загиблих осіб (військових і цивільних), у сфері забезпечення гуманітарних потреб населення, у сфері захисту культурних цінностей, у сфері підвищення авторитету Збройних Сил України та інших військових формувань.

Акцентовано увагу на тому, що взаємодія між Збройними Силами України і волонтерськими організаціями уявляє собою активний процес діяльності, що має одночасно комунікативні та правові ознаки. Як процес комунікації, така взаємодія відповідає загальним правилам комунікативних процесів (зрозумілість повідомлень, точність формулювань, наявність зворотного зв'язку між суб'єктами комунікації, додержання етичних вимог під час спілкування тощо), і її якість значним чином залежить від цілей та засобів, які застосовують сторони комунікації. Правовий характер взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями обумовлений реалізацією в таких відносинах дискреційних повноважень командирів/начальників військових частин, які можуть будувати взаємодію відповідно до поставлених перед їх підрозділами цілей. Крім того, під час взаємодії може спостерігатися виникнення, зміна та припинення певних правових відносин, а також настання певних юридичних фактів (зміна місця розташування культурної цінності, повернення на батьківщину тіла загиблого Захисника чи Захисниці України тощо).

Констатовано, що у сучасних умовах тривалого виснажливого повномасштабного збройного конфлікту не всі напрями взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями реалізуються з однаковим ступенем інтенсивності. Взаємодія у сфері захисту культурних цінностей, як відносно новий вид взаємодії, нині поступається масштабом своєї реалізації таким напрямом, як репатріація тіл загиблих та забезпечення гуманітарної допомоги особам, що знаходяться у районах ведення бойових дій.

Сформульовано поняття напрямів взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями в умовах правового режиму воєнного стану, під яким запропоновано розуміти сфери суспільних відносин, в яких реалізуються скоординовані спільні дії, спрямовані на захист життя і здоров'я громадян, забезпечення їх вітальних потреб, поваги до тіл загиблих військових та цивільних осіб, захист культурних цінностей та зміцнення довіри до Збройних Сил України та інших військових формувань.

Ключові слова: цивільно-військова взаємодія, цивільно-військове співробітництво, напрями взаємодії, волонтерські організації, правове забезпечення, юридичні факти, дискреційні повноваження.

Bondar V.P. Directions of interaction between the Armed Forces of Ukraine and volunteer organizations under the legal regime of martial law.

The article defines the importance of civil-military interaction during the legal regime of martial law. The following directions of interaction between the Armed Forces of Ukraine and volunteer organizations are identified and characterized: interaction in the sphere of civilian population evacuation, in the sphere of repatriation of bodies of deceased persons (military and civilian), in the sphere of providing humanitarian needs of the population, in the sphere of protection of cultural values, in the sphere of increasing the authority of the Armed Forces of Ukraine and other military formations.

Attention is focused on the fact that interaction between the Armed Forces of Ukraine and volunteer organizations is an active process of activity that simultaneously has communicative and legal features. As a communication process, such interaction corresponds to the general rules of communicative processes (clarity of messages, precision of formulations, presence of feedback between communication subjects, adherence to ethical requirements during communication, etc.), and its quality largely depends on the goals and means used by the communication parties. The legal nature of interaction between the Armed Forces of Ukraine and volunteer organizations is determined by the implementation in such relations of discretionary powers of commanders/chiefs of military units, who can build interaction in accordance with the goals set for their units. In addition, during interaction, the emergence, change, and termination of certain legal relations, as well as the occurrence of certain legal facts (change in the location of a cultural value, return of the body of a deceased Defender of Ukraine to their homeland, etc.) may be observed.

It is stated that in the current conditions of a prolonged and exhausting full-scale armed conflict, not all directions of interaction between the Armed Forces of Ukraine and volunteer organizations are implemented with the same degree of intensity. Interaction in the sphere of cultural heritage protection, as a relatively new type of interaction, is currently inferior in its scale to such directions as the repatriation of bodies of the deceased and the provision of humanitarian aid to persons in combat zones.

The concept of directions of interaction between the Armed Forces of Ukraine and volunteer organizations under the legal regime of martial law has been formulated, which is proposed to be understood as spheres of public relations in which coordinated joint actions are implemented, aimed at protecting the life and health of citizens, ensuring their vital needs, respect for the bodies of deceased military and civilian persons, protecting cultural values, and strengthening trust in the Armed Forces of Ukraine and other military formations.

Key words: civil-military interaction, civil-military cooperation, directions of interaction, volunteer organizations, legal support, legal facts, discretionary powers.

Постановка проблеми. Введення в Україні правового режиму воєнного стану внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації суттєво вплинуло на особливості цивільно-військової взаємодії, надавши їй значно більш масштабного характеру та залучивши до неї розширений перелік суб'єктів. Цивільно-військова співпраця, як унікальний вид взаємодії, має свої виразні відмінності, які вирізняють її від інших форм взаємодії, що сформувалися в інших сферах суспільних відносин. Ця специфіка зумовлена тим, що одним із ключових суб'єктів такої взаємодії є наділений особливими рисами та властивостями інститут держави (її збройні сили або інші військові формування). До їхньої компетенції безпосередньо належить відсіч збройній агресії противника та захист територіальної цілісності нашої держави. Природа їхньої діяльності, що передбачає оперативність, ієрархічність та необхідність збереження військової таємниці, накладає особливі вимоги на формати взаємодії з цивільними структурами.

Після початку у 2022 році повномасштабної російської збройної агресії напрями взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями зазнали суттєвих змін, однак ці зміни ще не знайшли адекватного відображення на теоретико-методологічному та нормативно-правовому рівнях. Вказане обумовлює актуальність визначення ключових напрямів взаємодії між військовими формуваннями та інститутами громадянського суспільства, які відображали б сучасні тенденції четвертого року повномасштабного збройного конфлікту.

Мета статті – визначити напрями взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями в умовах правового режиму воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Глибокий аналіз проблематики цивільно-військового співробітництва, взаємодії та співпраці привертав увагу науковців, які успішно заклали ґрунтовні теоретичні засади для розуміння цих критично важливих процесів. Зокрема, І. Коропатнік здійснив детальний розбір адміністративно-правових принципів, що регулюють взаємодію Збройних Сил України з інститутами громадянського суспільства. У своєму дослідженні він докладно структурував та всебічно охарактеризував неурядові організації, які виступають ключовими суб'єктами взаємодії у цій визначеній сфері [1]. Доповнюючи цей внесок, І. Шопіна ретельно вивчила питання розвитку досліджень, присвячених проблемам цивільно-військового співробітництва, розглядаючи його як особливий вид взаємодії між державою та громадянським суспільством [2]. У свою чергу, О. Бериславська провела ґрунтовний аналіз методологічних підходів до побудови ефективної системи цивільно-військового співробітництва, акцентуючи увагу на специфіці взаємозв'язку її компонентів [3]. Не менш важливим є дослідження В. Шульгіна, який сфокусувався на правовому забезпеченні цивільно-військового співробітництва. Він дійшов висновку, що зазначена діяльність

на рівні законів України досі залишається недостатньо врегульованою, що об'єктивно обумовлює нагальну потребу в удосконаленні та гармонізації нормативно-правової основи співробітництва на рівні законодавчих актів, підзаконних нормативно-правових документів та доктринально-концептуальних актів військового управління України [4].

Незважаючи на ці значущі наукові здобутки, необхідно констатувати, що проблеми цивільно-військової взаємодії в умовах правового режиму воєнного стану досліджені ще недостатньо, що об'єктивно обумовлює спрямованість подальшого наукового пошуку. Ця лакуна є особливо помітною в контексті динамічного розширення практичних напрямів співпраці, зокрема, із залученням волонтерських організацій, чия діяльність охоплює широкий спектр критично важливих завдань від гуманітарної допомоги до сприяння у підвищенні авторитету Збройних Сил України. Недостатнє вивчення цих аспектів посилюється з огляду на необхідність адаптації міжнародного досвіду до унікальних умов України та розробки практичних рекомендацій для всіх суб'єктів цивільно-військової співпраці. Це включає в себе не лише юридичні аспекти, а й соціально-психологічні, комунікаційні та організаційні виміри, що потребують комплексного міждисциплінарного підходу.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення дієвої та рішучої відсічі триваючій російській збройній агресії безпосередньо залежить від інтенсивної та скоординованої співпраці між військовими формуваннями та громадянським суспільством. Цивільно-військова взаємодія є головною функцією цивільно-військового співробітництва та полягає у спільній, цілеспрямованій, організованій та безперервній діяльності командувачів (командирів), начальників, їх заступників, органів військового управління, штабів, структур цивільно-військового співробітництва, спрямованій на встановлення та підтримання зв'язків з об'єктами цивільного середовища на рівні, який забезпечує успішне виконання військами (силами) визначених завдань [5]. Важливо відзначити, що дане визначення, закріплене у Доктрині «Цивільно-військове співробітництво», номінально опускає такий важливий елемент, як результативність означеного виду взаємодії. Це, безумовно, актуалізує необхідність проведення нових досліджень, орієнтованих на удосконалення методологічного та нормативно-правового підґрунтя цього виду діяльності. Наразі ми зосередимося на тому, що цивільно-військова взаємодія спрямована не лише на налагодження та підтримку комунікації, а й на спільне вирішення завдань, метою яких є підвищення ефективності протидії широкомасштабній збройній агресії російської федерації. Така взаємодія включає широкий спектр заходів – від надання гуманітарної допомоги до координації інформаційних кампаній та забезпечення логістичної підтримки, що вимагає гнучкості та взаємної адаптації.

Як справедливо відзначає І. Коропатнік, в Україні нормативне регулювання діяльності волонтерських організацій, які надають волонтерську допомогу Збройним Силам України базується на положеннях Конституції України, спеціальних законодавчих актах, а також міжнародних угодах, ратифікованих Верховною Радою України. Основними законодавчими документами, що визначають правове поле для волонтерства в країні, є закони України «Про волонтерську діяльність», «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про правовий режим воєнного стану» а також Податковий кодекс України, оновлений Законом від 15.08.2022 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій у воєнний час», який спрямований на підтримку волонтерів через надання додаткових гарантій та можливостей у кризові періоди [6].

В умовах правового режиму воєнного стану особливо виокремлюються ключові напрями взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями, які відіграють критичну роль у забезпеченні життєдіяльності та підтримці стійкості суспільства. Ці напрями є багатоаспектними та охоплюють як безпосередню підтримку військових, так і допомогу цивільному населенню:

До таких напрямів слід віднести *взаємодію у сфері евакуації цивільного населення*. Поняття евакуації закріплено у Кодексі цивільного захисту України, де воно трактується як організоване виведення чи вивезення із зони надзвичайної ситуації або зони можливого ураження населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення [7]. Її мета полягає у забезпеченні безпечно-го та організованого виведення цивільних осіб, особливо найбільш вразливих груп, із зон бойових дій та тимчасово окупованих територій, мінімізуючи ризики для їхнього життя та здоров'я. Цей напрям включає логістичну підтримку, координацію маршрутів та надання тимчасового притулку.

Взаємодія у сфері репатріації тіл загиблих осіб (військових і цивільних) має своєю метою сприяння гуманному та своєчасному поверненню тіл загиблих військовослужбовців та цивільних осіб, які втратили життя внаслідок збройної агресії, для їх гідного поховання та ідентифікації. Репатріація тіл (останків) – це повернення під владу України тіл (останків) загиблих (померлих) оборонців України та загиблих (померлих) мирних (цивільних) осіб [8]. Ця діяльність вимагає делікатності, дотримання міжнародних норм та тісної координації зусиль. На жаль, цей напрям взаємодії у су-

часних умовах визнають одним із пріоритетних, що обумовлено втратами серед військових та цивільних.

Взаємодія у сфері забезпечення гуманітарних потреб населення спрямована на задоволення першочергових життєво важливих потреб населення, постраждалого від збройного конфлікту, шляхом оперативної постачання продовольства, медикаментів, засобів гігієни, одягу, психологічної допомоги та інших необхідних ресурсів. За результатами аналізу діяльності міжнародних організацій, благодійних фондів, державних установ та громадських організацій, визначають такі ключові напрямки гуманітарної допомоги населення України в умовах воєнного часу: покриття базових потреб вразливих груп населення; допомога вразливим домогосподарствам, створення нових джерел доходу та підтримка людей у досягненні прожиткового мінімуму; підтримка локальних гуманітарних ініціатив у громадах; забезпечення доступу до необхідної медичної допомоги, соціальних та інших необхідних послуг; надання послуг соціально-психологічної підтримки та захисту дітям, молоді та дорослим на рівні громади; ремонти помешкань, що зазнали пошкоджень через воєнні дії тощо. Дослідники відзначають, що для успішного впровадження гуманітарних програм, максимального їх впливу на якість життя населення в умовах воєнного часу, ключовим є співпраця та координація дій між державними структурами, громадськими організаціями, міжнародними гуманітарними організаціями [9, с. 231]. Отже, це робить необхідним оптимізацію цивільно-військової взаємодії у сфері забезпечення гуманітарних потреб населення.

У 2020 році Україна приєдналася до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. Відповідно до його статті 7, кожна Сторона конфлікту робить усе практично можливе, щоб пересвідчитися в тому, що об'єкти нападу не є культурними цінностями, які перебувають під захистом, та вживає всіх практично можливих застережних заходів під час вибору засобів і методів нападу для уникнення або зведення до мінімуму завдання випадкової шкоди культурним цінностям, що перебувають під захистом, утримується від прийняття рішень про скоєння будь-якого нападу, який, як можна очікувати, завдасть випадкової шкоди культурним цінностям, які перебувають під захистом, який був би надзвичайним порівняно з конкретною та прямою військовою перевагою, яку передбачається отримати, а також скасовує чи призупиняє напад, якщо стає очевидним, що об'єкт є культурною цінністю, і що цей напад, як можна очікувати, випадково завдасть шкоди культурним цінностям, що перебувають під захистом [10]. *Взаємодія у сфері захисту культурних цінностей* має своєю метою збереження та захист національної культурної спадщини, історичних пам'яток, музейних колекцій та мистецьких об'єктів від руйнувань, пошкоджень та розграбування в умовах збройного конфлікту. Цей напрям передбачає координацію дій з евакуації цінностей, їх укріплення та документування пошкоджень.

Взаємодія у сфері підвищення авторитету Збройних Сил України та інших військових формувань має своєю метою формування та зміцнення позитивного іміджу та довіри суспільства до Збройних Сил України та інших суб'єктів Сил оборони. Це досягається через відкриту взаємодію з громадськістю, ефективне надання допомоги населенню, дотримання високих етичних стандартів військовослужбовцями та роз'яснювальну роботу. Найбільш проблемною ділянкою вказаного напрямку взаємодії залишається нині діяльність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також функціонування військово-лікарських комісій. Підвищення їх авторитету у суспільстві вимагає системної комплексної роботи за активної участі інститутів громадянського суспільства, у тому числі волонтерських організацій, які користуються довірою населення.

Висновки. Взаємодія між Збройними Силами України і волонтерськими організаціями уявляє собою активний процес діяльності, що має одночасно комунікативні та правові ознаки. Як процес комунікації, така взаємодія відповідає загальним правилам комунікативних процесів (зрозумілість повідомлень, точність формулювань, наявність зворотного зв'язку між суб'єктами комунікації, дотримання етичних вимог під час спілкування тощо), і її якість значним чином залежить від цілей та засобів, які застосовують сторони комунікації. Але, разом з тим, правовий характер взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями обумовлений реалізацією в таких відносинах дискреційних повноважень командирів/начальників військових частин, які можуть будувати взаємодію відповідно до поставлених перед їх підрозділами цілей. Крім того, під час взаємодії може спостерігатися виникнення, зміна та припинення певних правових відносин, а також настання певних юридичних фактів. Такими фактами, зокрема, можуть бути зміна місця розташування культурної цінності, повернення на батьківщину тіла загиблого Захисника чи Захисниці України внаслідок обміну (пошукових дій) тощо.

Варто зазначити, що у сучасних умовах тривалого виснажливого повномасштабного збройного конфлікту не всі напрями взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями реалізуються з однаковим ступенем інтенсивності. Так, взаємодія у сфері захисту культурних цінностей, як відносно новий вид взаємодії, нині поступається масштабом своєї реалізації таким

напрямам, як репатріація тіл загиблих та забезпечення гуманітарної допомоги особам, що знаходяться у районах ведення бойових дій. Дещо видозмінюються також взаємодія у сфері евакуації цивільного населення, що пов'язано з професіоналізацією вказаного виду діяльності, залученням до неї таких суб'єктів, як підрозділ Національної поліції України «Білі ангели», та ін. Зміни, що спостерігаються у змісті та інтенсивності взаємодії Збройних Сил України та волонтерських організацій, потребують свого відображення у Доктрині цивільно-військового співробітництва, затвердженій Головнокомандувачем Збройних Сил України 1 липня 2020 року, необхідність оновлення якої давно назріла. Крім напрямів взаємодії, під час внесення змін до вказаного правового документу варто врахувати збільшення кола суб'єктів цивільно-військового співробітництва, компетенція яких потребує свого розмежування.

Отже, напрямами взаємодії між Збройними Силами України та волонтерськими організаціями в умовах правового режиму воєнного стану слід вважати сфери суспільних відносин, в яких реалізуються скоординовані спільні дії, спрямовані на захист життя і здоров'я громадян, забезпечення їх вітальних потреб, поваги до тіл загиблих військових та цивільних осіб, захист культурних цінностей та зміцнення довіри до Збройних Сил України та інших військових формувань. Такі напрями включають взаємодію: у сфері евакуації цивільного населення, у сфері репатріації тіл загиблих осіб (військових і цивільних), у сфері забезпечення гуманітарних потреб населення, у сфері захисту культурних цінностей, у сфері підвищення авторитету Збройних Сил України та інших військових формувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коропатнік І.М. Теоретико-методологічні основи класифікації соціальних інститутів громадянського суспільства. *Innovative solutions in modern science*. 2016. № 2 (2). Р. 58–72.
2. Шопіна І.М. Розвиток досліджень проблем цивільно-військового співробітництва як виду взаємодії держави і громадянського суспільства. *Наука і правоохорона*. 2014. № 4. С. 308–312.
3. Бериславська О.М. Система цивільно-військового співробітництва: взаємозв'язок елементів. *Військова освіта і наука: сьогодні та майбутнє: тези доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 26 листопада 2023 року). С. 15–16.
4. Шульгін В.В. Правова основа функціонування цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 67–72.
5. Доктрина «Цивільно-військове співробітництво: затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України 1 липня 2020 року. URL: <https://sprotyvg7.com.ua> (дата звернення 06.07.2025).
6. Коропатнік І.М. Вдосконалення правового регулювання діяльності волонтерських організацій, що надають волонтерську допомогу Збройним Силам України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2024. Вип. 41. С. 523–530.
7. Кодекс цивільного захисту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення 06.07.2025).
8. Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України: постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 06.07.2025).
9. Спіріна Т., Лехолетова М., Лях Т. Гуманітарні програми допомоги вразливим групам населення в умовах воєнного часу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. № 1(56). С. 228–233.
10. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text (дата звернення 06.07.2025).